

REGERINGSKANSLIET

Iran (27)

309

1/6-04

Utrikesdepartementet

Mänskliga rättigheter i Iran 2003

1. Sammanfattning av MR-läget

MR-läget fortsätter att inge djup oro. Avrättningar, inhumana straff och godtyckliga frihetsberövanden förekommer i stor utsträckning. Känslan av otrygghet är utbredd och tilltron till statens och myndigheternas både förmåga och vilja att upprätthålla lag och ordning är svag. Iran lever inte upp till kraven på en rättsstat. Ingen tydlig förbättring av MR-läget kan konstateras sedan ovan sistciterade rapport skrevs. Positivt är dock att den iranska allmänheten blir alltmer engagerad i MR-frågor och alltmer medveten om MR-kränkningarna.

Dessa är omfattande och har pågått under lång tid. Det rör sig oftast om kränkningar antingen bifallda av det icke folkvalda klerikala styret eller åtminstone inte aktivt motarbetade av detta styre.

Frågan om mänskliga rättigheter i Iran har blivit en del av den politiska maktkampen mellan konservativa och reformister (och kan knappast särskiljas från den allmänna politiska situationen) samt en tredje möjligen växande kraft som vill införa en sekulariserad demokrati. Trots att det iranska folket i val och i debatt klart har uttalat sin vilja till reformer med betoning på respekt för MR bromsar konservativa krafter via rättsväsendet och väktarrådet samt påtryckningsgrupper utvecklingen för ökad frihet och demokrati.

Med den amerikanska militära närvaron i Irans närområde, främst i Afghanistan och Irak har motsättningarna i det iranska samhället ytterligare blottats vad gäller synen på omvärldskontakter och synen på värdet av politisk, social och kulturell mångfald samt frihet och demokrati.

De revolutionära övergreppen från de närmaste åren efter revolutionen 1979 är borta och det ökade allmänna medvetandet om respekt för MR är uppenbart. En förvånansvärt öppen, men ingalunda riskfri, samhällsdebatt pågår i Iran vilket det politiska systemet ändå tillåter. Av betydelse har därvid varit president Khatamis tillträde 1997 och omval 2001 och att reformisterna sedan

2001 fått egen majoritet i parlamentet. Andra konkreta förbättringar på MR-området föreligger knappast.

President Khatami har parlamentets stöd för två reformförslag, vilka dock stoppas av väktarrådet. Det ena förslaget går ut på att eliminera de klerikalas (väktarrådets) vetorätt mot kandidater i allmänna val och det andra förslaget går ut på att ge presidenten möjlighet att ingripa mot rättsväsendets politiska domar.

De institutioner som är tänkta att slå vakt om mänskliga rättigheter är generellt svaga och är inte politiskt oberoende. Ett stort antal NGO's (frivilligorganisationer) finns med beskuret inflytande i det civila samhället.

Irans konstitution garanterar grundläggande mänskliga rättigheter och Iran har anslutit sig till flera centrala MR-konventioner. Tillämpningen är dock dålig. Det finns uppenbara brister i rättssäkerheten och lagstiftningen åsidosätts inte sällan av politiska hänsyn. Det finns dels vanlig lagstiftning, dels sharialagarna. Den enskildes möjligheter att skydda sig mot kränkningar och övergrepp är i allmänhet små och i praktiken är principen om allas likhet inför lagen inte garanterad. Konstitutionens övergripande syfte är i första hand att slå vakt om ett islamiskt styre under en religiös ledare, först därefter att garantera mänskliga rättigheter.

EU lade sedan 1983 varje år fram en resolution i FN:s kommission för de mänskliga rättigheterna som kritiserat Irans bristande respekt för mänskliga rättigheter–något som även legat till grund för mandatet att utse specialrapportör för mänskliga rättigheter i Iran. Vid MR-kommissionen våren 2002 röstades resolutionen ner och sedan dess har det inte lagts fram någon resolution i MR-kommissionen. En liknande resolution lades fram också FN:s generalförsamlings tredje utskott, men inte heller det gjordes 2002. Hösten 2003 antogs en resolution om MR i Iran, efter ett kanadensiskt förslag, vid tredje utskottet.

Iran, som sedan 1996 nekat MR-kommissionens specialrapportör tillträde till Iran, tillät FN:s olika tematiska MR-övervakare att besöka Iran sedan februari 2003 bl.a. för att träffa politiska fångar och samvetsfångar. Dessa genomförda besök är ett konkret framsteg.

EU har med Iran sedan 2002 inlett en institutionaliserad dialog i syfte att förbättra MR i Iran.

2. Ratifikationsläget beträffande de mest centrala MR-konventionerna
Iran har anslutit sig till och ratificerat konventioner enligt nedan.
Rapporteringen till konventionskommitteerna haltar.

- Konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter (juni 1975).
Iran har inte tillträtt något av tilläggsprotokollen
- Konventionen om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter (juni 1975)
- Konventionen om avskaffande av alla former av rasdiskriminering (augusti 1968)
- Konventionen om barnets rättigheter (juli 1994) fastän med en allmän reservation med hänvisning till sharialagarna, som bl. a. gäller den lagliga giftasåldern.
- Genèvekonventionen om flyktingars rättigheter samt tilläggsprotokollet

Anslutning till konventionen mot alla former av diskriminering mot kvinnor och till konventionen mot tortyr och annan grym, omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning, som parlamentet röstat för, har stoppats av väktarrådet.

3. Respekt för rätten till liv, kroppslig integritet och förbud mot tortyr
Grymma bestraffningar förekommer fortfarande enligt sharialagarnas s k Hodud/Hadd - bestämmelser. Dessa tillämpas mot brott som anses bryta mot Guds lag. I praktiken rör det sig ofta om brott relaterade till sexualliv och otrohet samt mot statens säkerhet. Beviskraven för Hodud-brott är mycket höga och antalet dödsstraff som verkställts under dessa lagar är lågt. Exempelvis krävs vid äktenskapsbrott fyra rättrådiga vittnen eller erkännande inför domstol.

Kända fall av stening förekom under 2000 och 2001 och gällde kvinnor dömda för äktenskaps- och sedlighetsbrott. Några kända fall finns rörande kvinnor dömda till döden genom stening under 2002. Det är inte känt i vilken utsträckning dessa domar verkställts. President Khatamis rådgivare för kvinnofrågor, Zahra Shojahei, har försvarat stening med motivering att denna bestraffning värnar om familjens sammanhållning. Hittills under 2003 synes stenings-moratorium iakttagas. Spöstraff utdöms enligt principen om taazirat (d. v. s. straff för brott inte nämnda i Koranen). Spöstraff verkställs i stor omfattning, inte sällan mot unga, ibland offentligt på central plats i städerna. Spöstraff utmåts ofta för moraliska brott som fritt socialt umgänge och alkoholkonsumtion. I många mål av politisk natur kan såväl fängelse- som dödsstraff föregås av spöstraff.

Andra grymma straff enligt sharia-lagarna är stympning. Tjuvar, som återfaller i brott, får ofta fyra fingrar på högerhanden avhuggna, och efter ytterligare

återfall hela högerhanden. Antalet amputeringar är svårt att bedöma men enligt förekommande uppgift sker bara i staden Mashad (som hyser Irans viktigaste muslimska helgedom) omkring 10 årliga amputeringar. Ingen klar information finns om fortsatt tillämpning av "cross-amputation" (höger hand, vänster fot). Obekräftade uppgifter finns om sådan bestraffning under 2003.

Det finns exempel på andra grymma straff. En ung kvinna dömdes sommaren 2002 av domstol i södra Iran till att få sina ögon utstuckna sedan hon kastat syra i ansiktet på en man som försökt våldta henne. Mannen blev blind. Den lokala domstolen fällde sin dom enligt vedergällningsprincipen.

Tortyr är förbjudet enligt lag men är vanligt förekommande enligt uppgifter från gripna och anhöriga till fängslade. Parlamentets lagförslag om att förbjuda myndigheter att använda tortyr i syfte att tvinga fram erkännanden och information förkastades av väktarrådet i början av 2003.

Det kan i sammanhanget nämnas att det i Teheran finns flera organisationer som arbetar med rehabilitering av personer som torterats (inkl. kvinnor och barn som utsatts för våld).

Situationen i landets fängelser förblir alarmerande. Antalet fångar uppges till 167 000. Av dessa sägs 98 000 vara narkotikabrottslingar, en annan stor del rånare, och 2000 ungdomsförbrytare. Av de fängslade uppges omkring 6000 vara kvinnor. Mer än 600 barn uppges bo i fängelse tillsammans med sina mödrar. I snitt uppges varje fänge ha mindre än tre kvadratmeter till sitt förfogande. Parlamentariker som besökt fängelser vittnar om hur flera fångar trängts in i små celler med dåliga sanitära förhållanden, bristande hälsovård och undermålig kost. Åtskilliga fångar har inte avkunnats formell dom och de svävar i okunskap om fängelsestraffets längd. Antalet politiska fångar är svårt att ange men torde uppskattas till flera hundra. Bland dessa finns ledare för studentrörelser, journalister, MR-aktivister, regimkritiker, bahaier, och medlemmar i förbjudna kurdiska partier.

Teherans revolutionsdomstol avkunnade den 10 maj i år stränga fängelsedomar för politiskt oliktränkande och oppositionella. De stränga domarna betecknas av kritiker som illegala och ha politiska hämndmotiv. Vad de dömda huvudsakligen gjort var att sprida regimfientlig propaganda. Flera av dem, nu aldrig med akademisk anknytning eller verksamma som journalister har tidigare (efter revolutionen) suttit i höga offentliga ställningar. De blir nu politiskt oskadliggjorda.

I samband med de s. k. junidemonstrationerna i år greps hundratals regimkritiska studenter och intellektuella. Ett okänt antal av dessa uppges alltså fängslade men de flesta skall ha släppts.

Iran har över 2 miljoner narkotikamissbrukare, varav uppskattade 250 000 under 18 år. Ytterligare någon miljon tros nyttja narkotika men utan att klassas som beroende. Med missbruket har följt ökad spridning av HIV/AIDS. Enligt hälsoministeriet uppgår antalet HIV-positiva i Iran till omkring 20 000. Antalet officiellt registrerade HIV/AIDS-fall är 5000. Den utbredda narkotikasmugglingen, som skapat laglöshet med bl. a. sexhandel av kvinnor i gränstrakterna mot Afghanistan och Pakistan, ledde under 2002 till att cirka 200 smugglare dog antingen i väpnade operationer eller genom avrättning, och till att 300 000 personer arresterades.

Iran satsar stora resurser på att bekämpa narkotikasmugglingen men anser sig få för litet stöd utifrån i kampen. Av all råopium som beslagtogs globalt återfinns den övervägande delen i Iran. Större mängder heroin och morfin beslagtogs också i Iran. Grövre narkotikabrott straffas med döden (innehav av mer än 30 gram heroin/morfin eller över 5 kg opium). Rättegångar mot narkotikasmugglare förefaller summariska och medge mycket små möjligheter för den åtalade att överklaga.

Oppositionsgruppen Mujahedin e Khalq (MKO), som sedan 1981 fört en väpnad kamp mot den islamiska republiken Iran från baser i Irak avväpnades av USA i våras och står under amerikansk/brittisk kontroll. Irans regering har förklarat att ångerfulla MKO-medlemmar är välkomna åter till Iran. Åtskilliga botfärdiga MKO-medlemmar skall också enligt uppgift ha återvänt till Iran och förenats med anhängare.

4. Dödsstraff

Tusentals personer avrättades varje år i Iran tiden efter revolutionen 1979 liksom under kriget mot Irak 1980-1988. Även om antalet avrättningar minskat sedan dess fortsätter antalet sannolikt att vara högt. Ingen officiell statistik är tillgänglig. Under 2002 inrapporterades närmare 100 avrättningar i media. Troligen är mörkertalet stort. Fem hängningar verkställdes i ett fängelse i Teheran den 15 april i år av personer dömda för mord samt kränkning av en moské. I maj i år skall flera personer ha hängts i staden Mashad dömda för hor och sodomi. I juli i år hängdes två män offentligt i staden Behbahan sedan de dömts för rån och våldtäkt. I provinsen Baluchistan skall i år en person, som dömts för rånmord, ha halshuggits med svärd och i samma provins har under året ytterligare avrättningar inrapporterats. Avrättningarna omfattat ibland grupper om 5 – 6 personer. Vid flera tillfällen under året har avrättningar, som visats på TV, skett offentligt på centrala platser i städer.

Dödsstraff under Irans civila lagstiftning kan utdömas för mord, väpnat rån, våldtäkt, hädelse och allvarliga narkotikabrott. Enligt regimkritiker undanröjs ibland dissidenter på så sätt att domstolen dömer dem till döden för

narkotikabrott. Avrättningar med öppet politiska förtecken, varom media rapporterar, gäller främst kurdiska aktivister och medlemmar i det förbjudna Kurdistan Demokratiska Parti i Iran (KDP-I). Flera avrättningar av KDP-I medlemmar har skett under de senaste åren.

FN har vid ett flertal tillfällen kritiserat Iran för att inte leva upp till de minimikrav som omgärdar dödsstraffet. Avrättningar sker ofta i fängelser och anhöriga underrättas ibland i efterhand.

Åren efter revolutionen och en bit in på 90-talet jagade iranska myndigheter dissidenter i exil, bl. a. KDP-I. Sedan president Khatamis tillträde 1997 synes inga regimsanktionerade mord på dissidenter utomlands ha skett.

Enligt sharialagarnas vedergälningsrätt (quesas) har anhöriga till en mördad person möjlighet att benåda en dödsdömd i utbyte mot blodspengar (diyeh). Beloppet är 150 miljoner rial för en man (cirka 160 000 SEK) och hälften för en kvinna. Dödsstraffet omvandlas i händelse av betalning med blodspengar som regel till fängelsestraff. Enligt nuvarande lagstiftning är blodspengarna högre för muslimer än icke-muslimer. Med ett lagsförslag, som lagts fram men bromsats, skulle dock denna skillnad och ersättning bli lika stor också i sådana fall där den mördade är jude, kristen eller zoroastrier (men däremot inte bahai).

I februari 2002 förklarade en konservativt religiös stiftelse (15 Khordad) att dödsdomen som Ayatollah Khomeini avkunnat i en s. k. fatwa år 1989 mot författaren Salman Rushdie fortfarande var giltig. Denna förklaring gjordes trots att Irans regering tidigare framhållit att den inte aktivt stödde fatwan men att ett återkallande endast kunde ske av den som utfärdat fatwan, d. v. s. Khomeini som avlidit 1989.

5. Rättssäkerhet

Rättssäkerheten är svag i Iran. Ett självständigt rättsväsen saknas i praktiken. Godtyckliga arresteringar förekommer, tvivelaktiga rättsprocedurer och specialdomstolar dömer trots att de saknar legal kompetens i det aktuella målet. Rätten till offentlig prövning inför en opartisk domstol respekteras inte. Det saknas ett självständigt åklagarväsen. Vidare består det förhållandet att domare ibland också uppträder som åklagare. Möjligen är vissa förändringar här på väg. Ämbetet som allmän åklagare vid Teherans offentliga och revolutionära domstolar var vakant till april i år då Saaïd Mortazavi, (ö)känd som domare i journalist-mål utnämndes till sitt nya ämbete varvid domar-tjänsten fränsades. Det legala ramverket är vagt. Brotts-rubriceringar som t. ex "hot mot islamiska värderingar" eller "brott mot Gud" är svåra att bemöta. Ett grundläggande problem är att enskilda domare inte enbart förutses döma utifrån kodifierad

lag. I många fall baseras domarna på sharian och fatwas från ledande religiösa uttolkare av Koranen vilket skapar inkonsekvens, osäkerhet och juridisk virrvarr. Ett exempel är övergång till annan religion (apostasi) som inte är ett brott enligt civil lag men däremot är brottsligt enligt Koranens Houdud-bestämmelser om brott mot Gud (liksom otrohet och homosexualitet) och därför måste bestraffas med döden.

Det iranska rättsväsendet är formellt självständigt men utsätts för påtryckningar från olika grupper eller individer inom samhällssystemet. Delar av ordningsmakten står bortom de folkvaldas kontroll. Det finns exempel på vad som närmast påminner om dödspatruller och paramilitära och andra ljusskygga organisationer samt påtryckningsgrupper av "hard-liners" med kopplingar till den politiska makten. Ett uppmärksammat fall är de ännu inte helt utredda s.k. seriemorden på MR-aktivister, politiker och författare 1998 där mördarna hade kopplingar till informationsministeriet. Det skall finnas, även om detta officiellt förnekas, fängelser och häkten utan insyn från ordinarie polis, där politiska fångar hålls.

Iran tillämpar inte s. k. dubbel lagföring även om iransk lag saknar uttryckligt lagrum som reglerar frågan. Praxis pekar dock mot att dubbel lagföring inte förekommer mot iranier som återvänder till Iran efter avtjänat straff utomlands.

Domstolsväsendet har flera parallella instanser. Revolutionsdomstolar dömer ofta i allvarliga politiskt laddade brott. Insynen är ringa och liknelser görs med militärdomstolar där domaren samtidigt varit åklagare. I de allmänna domstolarna finns formellt garantier för rättssäkerheten genom överklagningsrätt och rätt till fritt val av försvarare. I praktiken åsidosätts detta ofta. Efter domstolsreformen 1995 handläggs mål rörande civil-, handels- och straffrätt vid samma domstol. En och samme domare förväntas kunna döma i fall med stor räckvidd. Också genom bristen på domare och deras ganska låga utbildningsnivå förekommer defekter i rättssäkerheten.

Det finns en rad specialdomstolar för bland annat pressfrågor, för präster och teologer, samt för statsanställda. Också militärdomstolar finns. Särskilt den klerikala domstolen betraktas som ett instrument för ideologisk kontroll. Den omnämns inte i konstitutionen som del av det ordinarie rättsväsendet utan lyder direkt under Ledaren.

Försvarsadvokater som engagerat sig i MR-fall utsätts inte sällan för påtryckningar och repressalier och ibland dras deras licenser in.

Övergripp från ordningsmaktens sida fortsätter att inrapporteras i samband med demonstrationer och gripanden vilket bl. a. exemplifieras under de omfattande s. k. junidemonstrationerna i år.

Övergripp från ordningsmakten fortsätter att inrapporteras i samband med demonstrationer och gripanden. Ett exempel är kravallerna i provinsen Khorassan som utbröt i april i år efter beslutet att flytta provinshuvudstaden från Ferdows till Birjand. I sammandrabbningar med revolutionsgardister uppger media att totalt sju personer omkom och att flera allvarligt skadades.

Ett allvarligt problem är de militanta islamistiska påtryckningsgrupper, Ansar-e Hizbollah och Basij med flera, som med den religiösa maktens goda minne fortsätter att brutalt angripa politiska motståndare utan att ställas till svars rättsligt.

Det är vanligt förekommande att ordningsmakten för en kortare tid håller en person gripen utan möjlighet att kommunicera med omvärlden och utan att anhöriga informeras. Detta gäller inte minst ungdomar som brutit mot sedlighetsreglerna och som tvingas tillbringa en eller två nätter i häkte innan de släpps.

6. Personlig frihet

Den sociala toleransen är liten i Iran med exempelvis strikta klädes- och umgängesseder. Genom ordningsmakten sker övergripp mot den personliga friheten. Förseelser beträffande klädkod (alltför fri klädsel) eller umgänge (fritt umgänge mellan ogifta) kan resultera i en varning, böter eller spöstraff.

Godtyckliga frihetsberövanden förekommer genom att personer förs bort och fängslas utan domstolsbeslut och utan att anklagas för något formellt brott.

I det iranska samhället kan varje handling i vardagen bli politiskt laddad, t. ex. att lyssna på västerländsk musik, att hålla sin partners hand offentligt, att ha långt hår, att vara sminkad, att bära slips, att låta slöjan glida ned på axlarna och att blotta håret. Nästan varje akt och attityd har potential att omsättas i protest eller uppror mot regimen och att därmed få rättslig påföljd. Regimen är på sin vakt, slår ned på avvikelser från den påtvingade normen att visa vad som är rätta ideal och rätta värderingar. Detta skapar spänningar i samhället och ligger till grund för frekventa MR-kränkningar i vardagen, t. ex. förörläppningar från ordningsmakten, brutala ingripanden från revolutionsgardister och påtryckningsgrupper och friskaror mot icke-islamiskt beteende. Det är en typ av övergripp som inte ofta når tidningsrubrikerna eller får internationell uppmärksamhet. Många iranier lider av de roller och masker de tvingas bära för att leva med de strikt islamiska påbuden. Detta innebär att man lever ett dubbelliv i sin vardag med en officiell sida där påbud om klädsel och

uppförande åtlöds för att slippa trakasserier, och en privat sida i hemmet där friheten är större men upplevs som i en slag inre exil.

Flera framstående islamiska ledare och tänkare har uttalat sitt motstånd mot den religiösa diktaturen, ifrågasatt Ayatollah Khameneis ställning som Ledare, och dömt ut det klerikala systemet som otidsenligt, korrumperat och skenheligt. Detta har vanligtvis lett till vedergällningsåtgärder från den religiösa makten.

7. Strafffrihet

Politiskt betingat våld förekommer i Iran. Flera mäktiga politiker, "hardliners" och grupperingar utnyttjar parapolisiära friskaror som Basij och Ansar-e Hizbollah för att eliminera eller skrämma motståndare till tystnad. Endast i undantagsfall straffas medlemmar ur dessa grupper och organisationer, trots att de ofta gjort sig skyldiga till grova brott som mord och misshandel.

Kända exempel är dessa gruppers attacker mot studentrörelsen i Teheran sommaren 1999 och även i samband med de s. k. junidemonstrationerna i år. Flera av junidemonstranterna, betecknade av myndigheterna som ligister, misshandlades utan nämnvärd rättslig påföljd för ordningsmakten eller de islamistiska friskarorna.

Här skall också nämnas de alltjämt ouppklarade s. k. seriemorden 1998 på ett antal dissidenter och oliktankande som informationsministeriet var inblandat i eller låg bakom.

Det f. n. mycket uppmärksammade MR-fallet, som gäller dödsmisshandeln i somras av den kanadensisk-iranska journalisten och fotografen Zahra Kazemi (som medfört ansträngda diplomatiska förbindelser mellan Kanada och Iran) är ouppklarat. Intrycket är att man från vissa håll vill tysta ned fallet enär starka misstankar finns mot myndighetspersoners inblandning och direkta medverkan i misshandeln. Också i synen på Kazemi-fallet kommer samhällseliga motsättningar i dagen.

8. Yttrande- och mediafrihet

Rätten att hysa och uttrycka åsikter respekteras inte i Iran trots skydd i grundlagen. Regimkritiker och personer som återger obekväma åsikter riskerar att fängslas eller straffas på annat sätt.

Sett ur ett längre perspektiv har dock pressen blivit alltmer frispråkig under senare år med en allt öppnare politisk och samhällskritisk debatt. Det finns en mångfald av dagstidningar som ger uttryck för en stor spännvidd av åsikter. I någon mån kompenserar detta det svaga iranska partiväsendet. Likväl tillåts inte massmedia att agera fritt. Förhandscensur av tidningar förekommer

visserligen inte (däremot för böcker), men journalister som ger uttryck för eller återger regimkritik riskerar att fängslas. Iran saknar system med ansvarig utgivare.

Pressen har blivit en av de viktigaste plattformarna för förändring och har blivit föremål för politiska åtgärder ll. Sedan rättsväsendet inledde en kampanj mot det fria ordet under 2000 skall under de senaste två åren 90 tidningar permanent eller tillfälligt stängt sin utgivning. Parlamentets försök att införa en mera liberal presslag stoppades. Mer än 20 journalister tros hållas fängslade för att ha uttryckt olämpliga åsikter eller spridit vad som betecknas som falsk information.

Reportrar utan gränser har kallat Iran för världens största fängelse för journalister. Ofta är det inte åtal under specifika presslagar som används mot journalister utan diffusa eller svepande hänvisningar till nationell säkerhet och islamisk moral.

Under de folkliga demonstrationerna mot regimen och det klerikala styret i juni i år i landets större städer uppskattas över 800 personer gripna. Flera av dessa tvingades till avbön offentligt och till att erkänna att de haft kontakter med oppositionella utomlands. I staden Shiraz arresterades flera universitetslärare. Åtskilliga demonstranter i Teheran, Esfahan och Ahwaz skall ha förlorat sina liv. Från flera håll har det seniora prästerskapet i predikningar och uttalanden framhållit behovet av hårdare tag mot demonstranterna. Prästerskapet har ibland förklarat vissa demonstranter som fiender till Islam och yrkat på dödsstraff. De är vanskligt att förutsäga hur de som alltjämt är gripna kommer att behandlas.

Också parlamentsledamöter har utsatts för arresteringar, skrämsel och trakasserier, ibland i form av rent fysiska angrepp vid olika tillfällen när de yttrat sig. Vissa av angreppen sägs ha samband med det förhållandet att över hundra parlamentsledamöter den 24 maj i år undertecknade ett öppet brev ställt till Ledaren där man varnar för den oroväckande situationen i landet p. g. a. uteblivna demokratiska reformer. Härtill kommer det förhållandet att en stor grupp parlamentariker tidigare dömts till fängelse eller åtalats för sina uttalanden i parlamentet som väckt vrede. Vaktarrådet har slagit fast att konstitutionen inte ger parlamentariker immunitet i ämbetet.

Enligt uppgift förekom den 17 maj i år sammanstötningar mellan å ena sidan studenter vid Bou-Ali- universitetet i staden Hamadan och å den andra sidan revolutionära islamiska frivilligstyrkor (Basij) och revolutionsgardister (Pasdaran) varvid åtskilliga personer skadades. Bakgrunden sägs vara att studenterna genomförde ett symboliskt mini-referendum om Irans konstitution

varvid blott 18 av 640 studenter förklarade tillfredsställelse med den nuvarande konstitutionen.

På det kulturella området har viss uppmjukning skett ifråga om t. ex. film och musik. Flera böcker har (böcker kräver utgivningstillstånd och förhandscensur) under året dragits in i efterhand sedan deras publicering väckt kritik. En stor del av regimen censurapparat faller egentligen utanför lagen, t. ex. uppmaningar och hot mot enskilda förläggare, fördröjningar och extra kostnader för utgivningstillstånd, eller attacker från "hard-liners" mot bokaffärer som förstörts eller bränts.

Endast i undantagsfall har någon ställts till svars för dessa attacker. I vissa fall har rättsväsendet snarare legitimerat dem som ett uttryck för folkets vilja och ställt författare, förläggare och journalister inför rätta.

Tidningar i Iran drivs oftast mer av personliga och politiska skäl än publicistiska ideal och företräder intressegrupper snarare än värderingar. Flera framstående parlamentariker använder egna tidningar som sina politiska plattformar. Rätten att starta och driva en publikation är begränsad i lag och utesluter bland annat personer som varit anhängare till shahen.

Flera av journalisterna på de indragna tidningarna har startat hemsidor på Internet där de söker fortsätta att leverera nyheter och föra en kritisk och öppen debatt. Antalet internet-abonnenter i Iran uppskattas till drygt 2 miljoner och ökar.

För att begränsa informationsfriheten på internet har regimen sökt förhindra privata operatörer från att erbjuda nätanslutning. Tanken är att samla alla uppkopplingar under en statlig operatör och därigenom lättare kontrollera tillgången till känsliga sidor. Privata operatörer agerar dock fortfarande fritt och det finns hundratal internet-caféer som lockar framför all de unga.

Förbudet mot satellit-TV efterlevs inte heller i Teheran. Trots höga böter och i en del fall spöstraff fortsätter den svarta marknaden för parabol att blomstra. Under lång tid var satellit-TV något som tolererades men sedan ett antal TV-kanaler drivna av exiliranier i USA börjat sända politisk propaganda mot regimen inleddes en konservativ kampanj för att samla in illegala paraboler.

Rättsväsendet har under våren och sommaren 2003 med kraft slagit ned på politiskt kritiska men också "omoraliska" internetsidor och spärrat dessa.

Det är rimligt att anta att den islamska regimen omfattande kontrollapparat ingriper i människors privatliv genom telefonavlyssning, övervakning och öppnanden av privatbrev som skickas med post. Iranier som umgås med utlänningar kan räkna med särskild uppmärksamhet. Olagliga kontakter med

västerländska diplomater återkommer inte sällan i åtalspunkterna mot oliktankande.

Politisk opposition är kringskuren i Iran. Kritik mot den islamska regimen är i princip förbjuden och straffas hårt. Politiska partier är visserligen åter tillåtna men opposition i västerländsk bemärkelse saknas.

9. De politiska institutionerna

Den högsta politiska och religiösa makten i Iran innehas av den religiöse ledaren (Vali-e-faqih) som står över både president och parlament. Ledaren utses på livstid av en expertförsamling (Majlis-e-Khobregan) med rätt att avsätta Ledaren under särskilda förhållanden. Ayatollah Ali Khamenei innehar posten sedan 1989.

Den lagstiftande makten i Iran utövas av ett folkvalt parlament (Majlis-e-Shura-ye-Islami) med 290 ledamöter. Val hålls vart fjärde år, senast i februari 2000. Samtliga medborgare över 15 år har rösträtt. Den verkställande makten ligger formellt hos presidenten som väljs på fyra år. Samma person kan vara president högst två mandatperioder i rad. Khatami omvaldes sommaren 2001.

Väktarrådet (Shura-ye-Negahban) fyller en lagrådsliknande funktion och har att tolka grundlagen liksom att granska att all lagstiftning som antas av parlamentet är förenlig med islamisk rätt. Väktarrådet granskar även kandidater inför val till parlament, presidentämbete, och till expertförsamlingen. Rådet består av tolv personer varav sex teologer utses av Ledaren och sex jurister på förslag av Majlis efter Ledarens anvisningar.

För att lösa och medla i konflikter mellan parlamentet och väktarrådet finns ett särskilt "råd för fastställande av ändamålsenlighet" eller "medlingsrådet" (Council for Determination of Expediency, Shura-e-Maslahat eller Majma-e-Tashkhiss-e-Maslahat-e-Nezam) med 31 ledamöter. Rådet, som inrättades 1988, har under åren fått ökad makt och utvecklats till ett slags kabinett under Ledaren med stort inflytande över riktlinjerna i iransk politik. Ordförande i rådet är den tidigare presidenten Rafsanjani.

10. Rätten till arbete och relaterade frågor

Officiellt uppgår arbetslösheten till 16 procent eller 11 miljoner personer men överstiger i verkligheten 20 procent. Gällande femårsplan har som mål att skapa 800 000 nya jobb varje år. Den krisartade höga och stigande arbetslösheten, där allt fler unga och välutbildade personer återfinns, är en utmaning mot Irans sociala och ekonomiska stabilitet.

Självständiga fackföreningar tillåts i princip inte. Laglig strejkrätt saknas. Våldsamma demonstrationer och protester har förekommit från arbetare som

inte får ut sina löner, bl. a. vid statliga företag. Strejker och demonstrationer av lärare har inte varit ovanliga. Vid dessa tillfällen skall polisen ha agerat brutalt.

11. Rätten till bästa uppnåelig hälsa

Rätten till grundläggande hälsovård är fastslagen i grundlagen (artikel 29), och någon åtskillnad mellan kön görs därvid inte. Tillgången och kvaliteten på hälsovård kan variera lokalt men anses hålla en relativt hygglig standard i städerna. Även på landsbygden skall dock numera tillgången på exempelvis läkare vara relativt god. Nyutexaminerade läkare är skyldiga att under ett antal år tjänstgöra utanför de stora städerna. Staten försöker, av allt att döma, göra stora ansträngningar för att trygga befolkningens tillgång till hälsovård och mediciner.

Genomsnittsfamiljens försörjningssituation har dock försämrats avsevärt under senare år. Livsmedelskonsumtionen för en iransk familj har under senare år minskat avsevärt.

12. Rätten till utbildning

Irans konstitution garanterar varje medborgare rätten till utbildning. 97 procent av alla barn i åldrarna 6 – 10 år deltar i skolundervisning. Det finns dock uppgifter om att Iran försvårar flyktningbarns skolgång.

Skolelever måste i princip betala för läromaterial i de högre årskurserna. Klasserna i grundskolan är i regel mycket stora. Standarden på undervisningen anses lägre i de offentliga läroverken. Ofta låter föräldrar komplettera barnens utbildning med lektioner hos privatlärare. Åtskilliga privatskolor finns på högstadie- och gymnasienivå. Flertalet universitet är statliga.

13. Rätten till tillfredsställande levnadsstandard

Iran har en BNP per capita på 1720 USD (Sverige 25 630 USD). Enligt en rapport från den iranska centralbanken uppgick de årliga utgifterna för en iransk familj till i snitt 40 miljoner rial per år (38 000 SEK) medan inkomsterna bara nådde 30 miljoner. Genomsnittsfamiljens försörjningssituation har försämrats avsevärt under senare år. 18 procent av befolkningen tvingas leva på mindre än 1 USD om dagen och klassificeras som absolut fattiga.

Iran har emellertid ett ganska omfattande socialt skyddsnät. Basvaror som bröd och te är subventionerade och de sämst ställda erbjuds billigt boende. Ett stort antal religiösa stiftelser (bonyads) bedriver projekt för att hjälpa de fattiga.

14. Kvinnans ställning

Kvinnans ställning i Iran är underordnad mannens. Alltsedan revolutionen 1979 gäller strikt klädtvång för kvinnor med obligatoriskt bärande av huvudslöja. Kvinnans ställning har möjligen förbättrats något under senare år.

Ett ökat kvinnligt deltagande i det politiska livet, inom förvaltning och näringsliv kan konstateras. Det iranska parlamentet med 290 ledamöter har 11 kvinnor.

Det finns för första gången en kvinnlig vice president och två kvinnor i president Khatamis kabinett. Antalet kvinnliga jurister, domare, läkare, lärare och ingenjörer ökar stadigt. Under 2002 utexaminerades kvinnliga polis-kadetter för första gången sedan revolutionen. Till universiteten antas generellt fler kvinnor än män.

Kvinnan är inte jämställd i värde eller rättigheter och hennes legala situation är sårbar. Civilrätten diskriminerar kvinnor vad gäller arv (döttrar har halv arvslott jämfört med söner) och skilsmässa. Ett av de områden där kvinnans mindre värde också visar sig gäller blodspengar, d.v.s. den ersättning som betalas till en avlidens arvtagare. Det har länge framställts krav på att lagen borde ändras så att en kvinnas liv har samma värde som en mans.

Men den muslimska kvinnans värde är fortfarande hälften av mannens (jfr. kap.4, dödsstraff).

Vidare är vittnesmål från kvinna hälften värt jämfört med vittnesmål från man. De strikta klädes- och umgängesreglerna som gäller för kvinnor vittnar också om synen på kvinnan som underordnad. En kvinna måste ha tillstånd från sin make, far eller annan manlig släkting för att ansöka om pass. Giftnor kvinnor måste ha tillstånd från make för att få resa ut ur landet.

I tolvmiljonersstaden Tehran finns sex centra för hjälpbehövande kvinnor. Enligt dagstidningen Entekhab visar den senaste statistiken att 60 procent av iranska kvinnor misshandlas psykiskt, fysiskt eller sexuellt av sina makar och att misshandeln ofta börjar eller intensifieras vid graviditet. Att många kvinnor, gifta såväl som ogifta, är deprimerade över sin situation är allmänt känt. 41 procent av tillfrågade kvinnor i en nyligen genomförd studie anser att manstraditionerna är de största hindren mot en förbättrad ställning för kvinnan. Mannens synsätt ses som det största hindret. Färre än 20 procent av de tillfrågade anser att kvinnan har tillräckliga sociala rättigheter.

Kvinnor har rätt att skilja sig från sin man, om han har allvarliga problem med missbruk av alkohol eller narkotika, om han är impotent, sinnesjuk eller oförmögen att försörja familjen. Ungefär ett av nio äktenskap uppges leda till skilsmässa. Oftast är det kvinnan som ansöker om skilsmässa. För män räcker det att ansöka om skilsmässa utan att ange skäl. Ett nytt lagförslag som antogs av parlamentet i augusti 2002, gav i princip kvinnan samma möjligheter som mannen att ansöka om skilsmässa och gav henne rätt till underhåll. Förslaget underkändes dock av väktarrådet. Medan muslimska män får gifta sig med icke-muslimska kvinnor är det motsatta förhållandet inte tillåtet.

I februari 2002 antog parlamentet en lag som ger kvinnor vårdnaden om sina barn oavsett kön upp till sju års ålder. Enligt tidigare lagstiftning baserad på sharia var gränsen två år för pojkar och sju år för flickor. Kvinnor har ofta vittnat om hur de känt sig fångna i ett misslyckat äktenskap men inte vågar skilja sig av rädsla för att förlora kontakten med sina barn. Laglig rätt för en kvinna att besöka sina barn efter skilsmässa finns inte utan är beroende av makens goda vilja. En kvinna saknar lagliga möjligheter att hindra sin man från att ingå tillfälliga äktenskap, s. k. sighe-förhållanden, med andra kvinnor.

Fattigdom drabbar kvinnor extra hårt. Enligt FN-uppgifter är över 15 procent av Irans hushåll en ensam mor med barn. Närmare 2 miljoner kvinnor är hemlösa och 1 miljon står utanför det sociala skyddsnätet. Som en följd har prostitutionen, som är förbjuden i lag, ökat. Enligt uppgifter från det iranska socialministeriet finns åtminstone 300 000 prostituerade i Iran. Åldern på de prostituerade blir allt lägre. I april i år dömde en domstol i staden Mashad 53 män till prygel och fängelsestraff upp till 15 år för slav- och bordellrörelse.

Bland de positiva förändringarna under året märks bl. a. att flickor i segregerade skolor inte längre behöver bära slöja. Annars är regel att slöja skall bäras från nio års ålder, då flickors pubertet anses inträda. Kvinnofrågorna framträder dock alltmer på flera olika maktnivåer. Den rådande femårsplanen 2000-2004 nämner för första gången ökad jämlikhet mellan könen som ett mål. Också kvinnor börjar tillåtas se på herrfotboll.

Kvinnlig omskärelse förekommer inte i Iran. Det har hänt att unga, ogifta flickor gripits av ordningsmakten och tvingats genomgå undersökningar om de är orörda.

Abort är i normalfallet illegalt i Iran. Endast om moderns liv är i fara eller fostret är missbildat tillåts abort. Det har förekommit uppgifter om att flera kvinnor som inte kan få legal abort, sökt sig till Teherans parker och allmänna toaletter där de gjort illegal abort. Foster skall ha hittats i parkernas avlopp. Det har mindre rört sig om ogifta tonårsmödrar än om gifta kvinnor utan ekonomiska resurser att ta hand om ytterligare barn. Under 2002 har parlamentet diskuterat möjligheterna att utöka aborträtten. Väktarrådet har gjort motstånd.

Hedersmord förekommer i Iran. I maj i år i staden Isvahan skar en man halsen av sin brorsdotter sedan hon börjat sällskapa med en pojkvän. Hedersmord är dock vanligast bland nomadfolken och är en typ av brott som är illa sedda och anses även av konservativa strida mot islam. Ledaren har i skarpa ordalag fördömt hedersmord.

15. Barnets rättigheter

Iran har en ung befolkning med cirka 35 miljoner under 20 år. De senaste åren har familjeplanering lett till att befolkningen ökar i långsammare takt, omkring 1,6 procent. Familjen är som regel mycket viktig i Iran och barn har en privilegierad ställning inom släkten.

Nästan alla barn vaccineras. Spädbarnsdödligheten och dödligheten för barn under 5 år har fallit till under 30 per 1000. Dödsfall i samband med förlossning har sjunkit markant. 97 procent av alla barn skrivs in för skolgång

Iran har kritiserats för att inte särbehandla barn inom straffrätten. Personer under 18 år kan i princip dömas till samma straff, inklusive dödsstraff, som en vuxen. Sedan några år tillbaka finns dock särskilda domstolar för barn som tar hänsyn till den åtalades ålder.

Barnarbete förekommer i den meningen att barn ofta förutsätts hjälpa till i familjeägda jordbruk, affärer eller andra näringar. Barn som lönearbetare inom industrin förekommer knappast.

Ett uppmärksammat lagförslag har gällt den lagstadgade minimiåldern för giftermål. Enligt religiösa påbud betraktas pojkar som köns mogna strax före 15 års ålder och flickor strax före 9 års ålder. Det har också traditionellt varit den lagligt tillåtna giftasåldern. Parlamentet har sedan länge velat se en höjning till 15 för flickor och till 17 för pojkar vilket väktarrådet sagt nej till. Efter flera månaders medling meddelade Expediency Council förra året att gränserna bestämts till 13 för flickor och 15 för pojkar. Med särskilt tillstånd från domstol och medgivande från familjen kan ändå flickor giftas bort vid lägre ålder.

I den iranska pressen har det under sommaren 2003 stått att läsa om att spädbarnsförsäljare skulle varit verksamma på förlossningskliniker vid vissa av Teherans sjukhus, ibland i samarbete med personalen. Pressen har intervjuat kvinnor utan möjlighet att ta hand om sina barn. Det uppges ha rört sig om unga ogifta kvinnor som blivit gravida och inte kunnat ordna abort. På sjukhuset skall den blivande modern fått kontakt med en spädbarnsförsäljare som betalat förlossningskostnaderna och därefter sålt barnet till ett barnlöst äkta par.

I en uppmärksammat tidningsintervju uppgav en professor i sociologi att mellan 50 och 60 flickor, som rymt hemifrån tas om hand varje dag i Teheran. Flera hamnar i prostitution. Enligt samma källa bedöms att det i Teheran finns över 80 000 prostituerade kvinnor, de flesta i tonåren, som arbetar i omkring 200 bordeller.

16. Olika befolkningsgruppers situation

Etniska minoriteter

Iran är ett etniskt mångfacetterat land. Perserna utgör drygt hälften av befolkningen mellan 70 och 80 miljoner. Andra grupper är azeritürkarna som utgör cirka 25 procent, kurderna drygt 10 procent och araberna omkring 3 procent. Dessutom finns mindre grupper som balucher och lurs. Iran hyser vidare omkring två miljoner flyktingar, huvudsakligen från Afghanistan.

Kulturellt kan flera minoriteter uppleva sig som diskriminerade. Undervisning får inte bedrivas annat än på persiska (farsi). Möjligheter till offentlig karriär är begränsade för minoriteter, som är underrepresenterade i offentlig förvaltning.

Iran erkänner etniska minoriteter men har varit ovilligt att särbehandla dem med hänsyn till den nationella sammanhållningen. Farsi är det enda accepterade officiella språket. Etniska minoriteter utsätts inte för förföljelse så länge de inte uttrycker krav på autonomi.

Förbättringar har skett för kurderna under president Khatami. Kurderna gav honom massivt stöd i presidentvalen 1997 och 2001. Den tidigare hårda censuren av kurdiska böcker har lättat, film och teater produceras på kurdiska. Ett kurdiskt kulturcentrum finns i Teheran. Fortfarande är all politiskt materia känslig och de ökade kulturella friheterna har inte åtföljts av stärkta rättigheter på andra områden. Kurdisk separatistisk verksamhet i Iran har dock inte upphört och inte heller övergreppen mot kurderna.

Azererna är förmodligen den etniska minoritet som lider minst av diskriminering i kraft av sin numerära styrka. Likväl finns tvisteämnen, främst kulturellt betingade, som gäller rätten att använda azeriska/türkiska i skrift. Ett antal lokaltidningar i nordvästra Iran skriver på både farsi och azeri men har tidvis förbjudits att använda azeri. Skrifter på azeri med latinskt alfabet finns i mycket ringa utsträckning i Iran. Undervisning på azeri är förbjuden.

The National Liberation Movement of Iranian Azerbaijan vill se ett "Stor-azerbajjan" som förenar iranska Azerbajjan med det självständiga Azerbajjan, vars nära band med USA och Turkiet väcker oro i Iran. Azerier löper risk att fängslas och t. o. m. avrättas om de bedriver för separatistisk verksamhet.

Lurs är i huvudsak bosatta i bergstrakterna i Lorestan, sydvästra Iran. De har samma etniska rötter som kurderna och deras språk bär likheter med kurdiskan.

Irans arabiska minoritet, i huvudsak shiiter, är bosatta i provinsen Khuzestan. Inga allvarliga övergrepp mot dem har rapporterats under senare år. Liksom för övriga minoriteter erkänns dock inte deras språk. Ingen undervisning sker på arabiska i småskolan och i högre årskurser studeras arabiska enbart i religiösa texter.

Sammantaget har regimens behandling av de etniska minoriteterna förbättrats under de senaste åren. Det finns en politisk vilja till förståelse och till ökad integration. Ekonomiskt försöker regeringen Khatami stimulera underutvecklade områden, där flertalet etniska minoriteter är bosatta, genom bl. a. skattelättnader för företag som etablerar sig där. Politiskt är etniska minoriteter väl representerade i parlamentet och får i ökad grad chefsposter i den regionala förvaltningen. Lokalvalen har medfört ökade möjligheter till decentralisering och till bättre tillvaratagande av minoriteternas intressen även om framstegen hittills varit begränsade; i flera provinser har politiska församlingar störts av stam- och klanmotsättningar.

Religiösa minoriteter

Enligt Irans senaste census från 1996 bekänner sig 99,5 procent av befolkningen till Islam. Av dessa uppges omkring 10 procent vara sunnimuslimer. Flera icke-muslimer, i synnerhet de som konverterat från Islam, vill inte öppet erkänna sin religion.

Irans konstitution slår fast att shia-islam är landets statsreligion. Det betyder bl. a. att presidenten alltid måste vara en shia-muslim. Grundlagen anger därutöver tre religiösa minoriteter som är kristna, judar och zoroastrier. Dessa har rätt att fritt utöva sin religion, garanteras fundamentala rättigheter, och har egen representation i parlamentet. Inom straffrätten har dock icke-muslimer diskriminerats. T.ex. straffas en muslimsk man som är otrogen med en muslimsk kvinna med 100 piskrapp medan en icke-muslimsk man, som gör samma sak, riskerar dödsstraff.

Arvsrätten premierar muslimer. Icke-muslimer kan inte arva från muslimer. Om en icke-muslim dör och det bland hans arvingar finns muslimer kommer de att arva allt, även om de är avlägsna släktingar.

Konstitutionen verkar i hög grad betrakta religionsfrihet för icke-muslimer som ett privilegium snarare än en rättighet. Många icke-muslimer tvingas därför leva ett påfrestande dubbelliv. Enligt iransk lag är det inte tillåtet att efterforska vilken religion en individ utövar eller fängsla någon enbart på grund av personens tro. Lagen åsidosätts i stor utsträckning. Sålunda måste t. ex. religionstillhörighet uppges inför anställning inom den statliga sektorn. Enligt kodifierad lagstiftning är det inte straffbart att konvertera. Men eftersom den

civila lagen ofta körs över av sharia-lagen och av fatwas från religiösa auktoriteter förekommer straff mot konvertiter.

I praktiken verkar det dock finnas en tolerans för konvertiter med undantag av bahaier. Så länge religionen förblir en privatsak som utövas i slutna sällskap eller i hemmen upplevs den som ett mindre hot. Den iranska grundlagen erkänner dock ingen minoritet som bedriver verksamhet mot Islam eller den Islamiska Republiken vilket i varierande grad använts mot religiösa och etniska grupper.

Sunni-muslimer utgör Irans största religiösa minoritet och uppgår enligt vissa beräkningar upp till över 10 procent av den totala befolkningen (i huvudsak kurder, araber och turkmener). Trots att det finns många sunniter i Teheran saknar huvudstaden en sunni-moské. Sunni-muslimer har genom åren påtalat diskriminering och övergrepp. Det har rört sig om bristande respekt för sunnitiska seder, vägran att utnämna sunnitiska ledare till fredagsbönen, och aktiva påtryckningar för omvändelse till shiism. Studenter i sunnitiska religiösa skolor måste göra militärtjänst medan shiitiska studenter kan slippa.

De värsta övergreppen vittnar om fängslanden och i en del fall avrättningar. Följderna har i några fall blivit allvarliga kravaller och sammandrabbningar mellan den sunnitiska befolkningen och polis/säkerhetsstyrkor. Oftast torde dock övergreppen mer handla om etnisk tillhörighet. En kurdisk aktivist fängslas snarare för sitt politiska engagemang än för att han bekänner sig till sunnism.

I provinsen Baluchistan är en majoritet av invånarna sunniter. Flera av regionens religiösa ledare har fått sin utbildning i Saudiarabien vilket är en källa till friktion mellan Teheran och Riyadh. Under 1990-talet fängslades eller dödades under mystiska omständigheter ett flertal baluchi-ledare. Lokala aktivister hävdar att säkerhetspolisen avrättat deras ledare under förevändning att de deltagit i den omfattande narkotikasmuggling som sker genom Baluchistan från Afghanistan. Situationen i Baluchistan präglas av laglöshet. Med kampen mot narkotikan som täckmantel, uppges det, att grova MR-övergrepp förekommer där, som får mycket liten uppmärksamhet såväl inom landet som internationellt.

Den judiska minoriteten i Iran räknades före revolutionen 1979 till över 100 000. De senaste åren har antalet drastiskt minskat till följd av utvandring och den uppgick officiellt till cirka 13 000 enligt den senaste folkräkningen. Inofficiella siffror ligger något högre, kring 20 000. Trots det officiella Irans hat mot Israel behandlas Irans judar relativt väl. De år 1999 för spioneri 13 dömda judarna skall enligt okontrollerade uppgifter ha släppts efter avtjänade nedsatta straff.

De kristna i Iran vars antal uppskattas till över 200 000 är ofta armenier och assyrier. 90 procent av de kristna tillhör församlingar som predikar på det egna språket. Missionerande verksamhet, att sprida biblar och andra kristna texter är förbjudet.

Protestantiska kyrkor, som aktivt försöker värva nya medlemmar har en utsatt position. De utsattes för allvarliga förföljelser i början av 1990-talet med mord på flera av sina ledare. Sådana fall har inte inrapporterats under senare år men enskilda kristna vittnar om fortsatt otrygghet, bl. a. genom att deras religion kan vara en förvårande omständighet om de får problem med myndigheterna. Muslimer som övergått till kristendomen har i en del fall gripits och utsatts för påtryckningar att återgå till Islam. Endast två protestantiska kyrkor i Iran (the Assembly of God i Teheran och Rasht vid Kaspiska havet) har tillåtits predika på farsi.

Zoroastriernas antal beräknas till cirka 30 000. Såvitt känt utsätts de inte för kränkningar utöver de allmänna svårigheter som finns för icke-muslimer i Iran.

Bahaierna är den största religiösa minoriteten i Iran med ett uppskattat antal på 300 000. Deras situation har successivt förbättrats men fortsätter att vara oroande. Antalet fängslade bahaier har minskat och de fysiska övergreppen med våld och avrättningar har upphört. Bahaierna har numera också rätt att få iranska pass och att registrera sina äktenskap.

Iranska myndigheter fortsätter likväl att försvåra för bahaierna, om i flera fall är rättslösa eftersom de inte erkänns som en religiös minoritet. Bahaier diskrimineras ekonomiskt och stängs inte sällan ute från anställning i offentlig sektor (där varje anställd måste ange sin religion) samt, i viss mån, i privat sektor. De ses som juridiskt mindre värda än muslimer (straffet för att döda en bahai är lägre och arvsrätten favoriserar muslimer). Bahaierna förbjuds att producera och sprida sina skrifter och att predika sina läror. Deras äganderätt respekteras mindre; land och fastigheter ägda av bahaier har konfiskeras i stor omfattning. Bahaiernas begravningsplats i Teheran har successivt tagits från dem utan skäligen ersättning. Bahaierna har sämre möjligheter till högre utbildning. De har små möjligheter att samlas utan att störas av polis och revolutionsgardister. Kända bahaier kallas ofta till förhör.

Det finns enligt uppgift inget centralt register omfattande samtliga bahaier i Iran. Men att bahaierna vägrar att förneka sin religion gör att de kan identifieras i kontakter med myndigheterna som kräver uppgivande av religionstillhörighet.

Under de senaste åren skall 30-talet bahaier på olika håll i Iran ha fått ägodelar konfiskerade och ha arresterats godtyckligt för att sedan släppas och ånyo arresteras etc. Domarna mot bahaerna är ofta svåra att verifiera när de avgetts muntligt utan skriftlig dokumentation. Enskilda parlamentariker uppges i privata samtal med bahaier ha varit välvilligt inställda till deras sak, men ingen har varit beredd att politiskt verka för dem. Khatamis tid vid makten har knappast inneburit någon förändring i detta avseende. Likväl ser bahaerna en tendens till omsvängning i den allmänna opinionen. Det folkliga hat som under 1800-talet och tidigt 1900-tal resulterade i pogromer mot bahaier har försvunnit och ersatts av nyfikenhet och viss mån respekt. Internet har erbjudit nya möjligheter för bredare grupper att ta del av den bahaiska läran.

17. Homosexuellas situation

Islamisk rätt (hodud) föreskriver grymma straff för homosexuella handlingar. För män gäller dödsstraff vid penetration och piskning vid annan form av sex. För könsumgänge mellan kvinnor utdöms 100 piskrapp för vardera parten. Potentiellt löper således homosexuella i Iran, liksom i flertalet andra muslimska länder, risk att dömas till mycket hårda straff. Beviskraven är höga med krav på rättrådiga vittnen eller ett erkännande från parterna inför domstol.

Såvitt känt har ingen åtalats eller dömts till spöstraff eller döden för homosexualitet under senare år. Det finns rapporter om straff mot män som våldfört sig sexuellt på minderåriga manliga släktingar. Domarna har i dessa fall mera tagit fasta på inslagen av pedofili än homosexualitet.

En homosexuell person kan i Iran inte leva och agera lika öppet som i t. ex. Sverige. Men detta gäller i nästan lika hög grad också för heterosexuella par. Offentliga uttryck av kärlek mellan vuxna individer undertrycks i Iran oavsett sexuell läggning. Sexualitet är en strikt privatsak i Iran.

Enligt vissa uppgifter skulle det inom rättsväsendet finnas en ökad tolerans för homosexualitet så länge den sker i enskildhet. Enligt andra uppgifter, åter, är mörkertalet stort när det gäller myndigheternas trakasserier mot homosexuella.

I sammanhanget kan tilläggas att könsbyte är tillåtet i Iran. Under 2002 har ett antal könsoperationer rapporterats i media utan att det väckt protester eller klagomål.

18. Flyktingars rättigheter

Iran hyser en av världens törsta flyktingpopulationer på cirka 2 miljoner personer. Sedan de afghanska flyktingarna börjat repatrieras återstår f. n. omkring 1,5 miljoner afghaner. I takt med att arbetslösheten stiger i Iran har kraven på repatriering av afghaner i allt större omfattning gjort sig hörda under 2003.

Den näst största gruppen flyktingar utgörs av irakier, främst kurder, från Gulfkriget 1991. Endast få flyktingar lämnade Irak under det amerikansk-irakiska kriget våren 2003 för att bege sig till Iran. Några hundratusen irakiska flyktingar lever f.n. i Iran.

Iran har ratificerat 1951 års Genève-konvention om flyktingars rättigheter och har anslutit sig till 1967 års tilläggsprotokoll. UNHCR är väletablerat i Iran med kontor runtom i landet. Även IOM har numera verksamhet beträffande Iran, som blev fullständig medlem av IOM 2001. Samarbete rörande flyktingfrågor sker med Iranska Röda Halvmånen.

Flyktingar har i allmänhet behandlats väl i Iran med tillgång till hälsovård, utbildning och mat. Åtskilliga är väl integrerade i samhället. Flyktingars rättigheter är dock begränsade på andra områden, exempelvis får de inte utan särskilt tillstånd lämna bosättningsorten. Flyktingar, framför allt de illegala, utnyttjas också som billig arbetskraft och har små möjligheter att kräva att omfattas av arbetsrätt. Afghanska flyktingar ses ofta verksamma i grova och riskabla kroppsarbeten. UNHCR och Iran ingick i februari 2002 en överenskommelse om frivillig repatriering av illegala flyktingar. Trots detta tros deporteringar ha förekommit. Irans tredje femårsplan 2000-2004 anger som mål att repatriera ett ökat antal afghaner. Som en följd har Iran inte velat registrera nyanlända afghaner som flyktingar med hänvisning till att de sökt sig till Iran av ekonomiska skäl.

Rasism är knappast utbredd i Iran. Däremot förekommer en stolthet över den egna kulturen liksom, på sina håll, inslag av xenofobi.

19. Funktionshindrades situation

Iran, som har ett stort antal krigsinvalidier efter kriget mot Irak 1980-1988, har gjort stora ansträngningar för att hjälpa invalidiserade och handikappade samt motverka diskriminering mot dessa grupper. Det finns ett stort antal organisationer som tillvaratar invaliders intressen. Hos samtliga större, såväl offentliga som privata arbetsgivare, måste minst 3 procent av personalstyrkan bestå av handikappade. En särskild ersättning baserad på graden av handikapp utbetalas ur offentliga medel till handikappade.

Det är svårt att kontrollera hur dessa lagar och förordningar efterlevs. Det finns skäl att tro att detta mera handlar om ambitioner än uppfyllda mål. Iran är än så länge knappast ett handikappvänligt samhälle i vår bemärkelse. Funktionshindrade syns knappast i vardagen.

20. Oberoende MR-organisationer

Oberoende MR-organisationer motarbetas generellt i Iran. Det finns ett antal organisationer som självständigt söker slå vakt om grupperns rättigheter, som journalister och författare, men deras möjlighet att verka försvåras ofta av myndigheterna.

Islamic Human Rights Commission (IHRC) bildades 1995, dock utan att ges någon legal grund, under överinseende av högste chefen för rättsväsendet, som också har observatörsstatus i IHRC:s styrelse. 1996 tillskapades vad som kan liknas vid ett särskilt utskott för MR-frågor i parlamentet, känd som Commission 90 efter en paragraf i Irans konstitution. Båda organen behandlar klagomål från allmänheten som rör MR-kränkningar. Ingendera kan dock anses vara oberoende i den meningen att de står utan politiska påtryckningar och fritt vågar agera i MR-fall.

IHRC har betonat att internationella MR-konventioner endast kan accepteras i den mån de inte strider mot islamska lagar och regler.

Mer än 400 NGO är verksamma i Iran inom en mängd skilda områden. Flera arbetar med MR-frågor. Generellt kan sägas att en majoritet av organisationerna är svagt utvecklade och på ett initialt utvecklingsstadium men att den goda viljan inte saknas.

21. Fältverksamhet eller rådgivning på MR-området

Åtskilliga FN-organ är verksamma i Iran, däribland UNHCR, WHO, WFP, UNDP, UNESCO och UNDCP. Flera stöder MR-relaterade projekt som t. ex. samarbete med juridiska fakulteten vid Teherans universitet och kvinnoprogram på landsbygden. Stor vikt läggs vid utbildning. UNICEF samarbetar med rättsväsendet för att få till stånd ändringar i brottsbalken rörande barn under 18 år. UNDP verkar för att öka allmänhetens rättsmedvetande och för att bistå parlamentet med att driva reformarbetet.

Från svenskt håll finansierar Sida sedan sommaren 2002 iranskt deltagande i kurser i MR och kvinnofrågor etc. med ersättning för resa och uppehälle.

Ett antal länder ger bilateralt stöd till NGO:s verksamma inom MR.

Organisationerna ODVV (Organization for Defending Victims of Violence) och ICSORC (Iranian Civil Society Organization Resource Center) arbetar med rehabilitering av personer som utsatts för tortyr respektive bedriver verksamhet för att stärka det civila samhället. Båda organisationerna, som har stöd från regeringen, FN och bilateralt, har visat intresse av närmare kontakter med utländska, inte minst svenska, NGO.

